

FIGYELŐ

SZÚRT FÉNY

Szerb Antal: *A trubadúr szerelme. Könyvekről, írókról*

Gyűjtötte, jegyzetekkel ellátta Wágner Tibor
Holnap, 1997. 383 oldal, 1380 Ft

„Majdnem az egész irodalomra rá lehet mondani, hogy túlságosan hosszú.” Jules Renard naplójának ezt a fanyar megállapítását Szerb Antal idézi a kötetben, és bár ugyanez mondható el általában az irodalomkritikákról vagy a kritikai irodalomról is, A TRUBADÚR SZERELME írásaira aligha igaz. A kötet Szerb 1922 és 1944 között folyóiratokban publikált, azóta kiadatlan kritikáit és cikkeit gyűjti össze. Háromszázötven oldalon több mint száz írás, többségük terjedelme egy-két oldal, de akadnak köztük nyolc-tíz sorosak is.

Ez a szűkszavúság igencsak figyelemre méltó manapság, a kritikusai öntudat túltengésének idején, amikor a rövidebb ismertetés műfaja kiveszett folyóiratainkból. Ma mindenkit feszít az ambíció, a szakírók kedvtelve neszeznek gondolataik bozótosában, mondatrojtjaikat gabalyítva, szálaizatva. Így aztán a lapokban kritikák helyett sokszor hosszadalmas értekezéseket olvashatunk.

Mondhatni persze, hogy a kötetből kirajzolódó kép csalóka, hiszen ez épp a maradékot szedi össze, azt, ami az eddigi gyűjteményekből kimaradt, a resztlit. Kár volna hát messzemenő következtetéseket levonni belőle. Tudjuk, a rövidség nem volt valamiféle abszolút eszmény Szerb számára, elég csak Georgéről, Castiglionéről vagy Vörösmartyról írt emlékezetes tanulmányaira utalnunk. Ám ha meggondoljuk, hogy nagyszabású művei, két irodalomtörténete és a HÉTKÖZNAPOK ÉS CSODÁK kisesszékből ízesülnek egybe, Szerb Antalt mégiscsak a rövid lélegzet, a felvillantott portrék mesterének kell tekintenünk.

Írásainak mostani gyűjteménye ugyanakkor ismét szembesít bennünket azzal, hogy a felduzzasztott folyóirat-kritika, mellyel manapság lépten-nyomon találkozunk, viszony-

lag új fejlemény, az utóbbi évtizedek terméke. Hogy mi hívta életre, nem tartozik ide, de talán mégsem arról van szó, hogy Szerbnek és társainak, Halász Gábornak, Németh Lászlónak vagy Bálint Györgynek kevesebb mondandója lett volna egy-egy kortársi műről, mint manapság akármelyik ambíciózubb egyetemistának.

Mindenesetre A TRUBADÚR SZERELME-kötetet lapozgatva engem némiképp váratlanul ért az a felismerés, hogy ami Szerb kritikusai természetét illeti, jószerével ez minden. A VÁRÁZSLÓ ELTÖRI PÁLCÁJÁT néhány írását leszámítva mindaz, amit Szerb Antal frissen megjelent magyar könyvekről írt (és kritikán itt ezt értem), ebben a most megjelent kötetben található. És ha nem ezek is Szerb munkásságának legjelentősebb vagy éppen jellegadó írásai, az új könyv ezáltal mégis több lesz esetleges gyűjteménynél, bizonyos értelemben reprezentatív kötetté válik: Szerb egyik tevékenységi területének metszetévé. Annak tehát, akit érdekel Szerb Antal, a kötet írásainak futólagos áttekintése is érdekességekkel szolgálhat.

Érdeemes megnézni például, hogy az a Szerb Antal, akit – talán mondhatom – sokan érzünk közel magunkhoz, kortársai közül kikről írt. Csak az írókat számba véve, az előző nemzedék élő nagyjai közül mindössze Szomory Dezsőről, Kassákról és Babitsról (a róla írottak Szerb korábbi köteteiben olvashatók), saját nemzedékének legjobbjai közül Márairól, Illyésről, Cs. Szabórol, Sárközi Györgyről és Hevesi Andrásról. Talán még a fiatalabbak listája a leghosszabb: Dsida, Szentkuthy, Radnóti, Jékely, Rónay György, Örkény, Devecseri. Mindez meglepően kevésnek tűnik. Különösen akkor, ha melléje állítunk egy csaknem ilyen hosszú listát Andai Ernő, Kádár Imre, Mollináry Gizella, Harangi László, Kertész Erzsébet, Fercsek Ferenc, Vasas Mihály, Wágner Lilla, Govrik Elemér nevével. Az ő könyveikről is olvashatunk a kötetben, és Szerb majd' mindegyikben talál valami elismerésre méltót. Vasas Mihály regényének megjelenését például a *Nyugat-*

ban üdvözli: „*valami rég nem látott magyar bőség és biztoskezség... mint társadalmi helyzetkép is jelentékeny, fontos... a legnagyobb várakozással nézünk a fiatal író további művei elé*”. Mai fejjel azt is hozzátehetnénk gonoszodva, hogy könyvének címe – KI TUD RÓLA? – is telibe talál. Tényleg, ki? Még a kötet szerkesztője is csak annyit: „Vasas Mihály, író.”

A gyűjtemény legérdekesebb darabjai számomra mégsem a jól ismert vagy a teljesen ismeretlen szerzőkről született kritikák, hanem azok, amelyek olyan írókra hívják fel a figyelmet, akik nincsenek benne a mai irodalmi köztudatban, ha tetszik, a kánonban. Ilyenek a Bíró Lajos MARISKA című darabjáról, Makkai Sándor TÁLTOSKIRÁLY, Bánffy Miklós MEGSZÁMLÁLTATTÁL és Kolozsvári Grandpierre Emil A SÁRGA VIRÁGOS LEÁNY című regényéről vagy a Tormay Cecile művészetéről szóló írások. Az embernek kedve támad elolvasni magukat a műveket. Az egyedüli kivétel (a korábban ugyancsak jobb napokat látott) Fodor József költészetének méltatása. Itt mintha Szerb nem volna olyan meggyőző. Míg az előbbieknél hiszek neki anélkül, hogy a műveket ismerném, itt gyanakvóvá tesz. Az az érzésem – megint csak Fodor költészetének ismerete nélkül –, hogy Szerb ezúttal túllő a célon. Hölderlin és Shelley többszöri emlegetése még akkor is sok, ha hozzáteszi, hogy nem költői nagyságban akarja velük Fodort összemérni. Ezt a túlzást azonban alighanem a kor számlájára kell írunk. A kritika 1942-ben íródott, és Szerbben minden mást elhomályosíthatott az az érzés, hogy Fodor „*egész költészete ütelkezés, a tiszta ember ütele a tisztátalan kor fölött*”. Mindenesetre érdekes megfigyelni, hogy a tisztaságért való túlzott lelkesültség hogyan teszi még Szerb letisztult stílusát is némiképp homályossá.

Hogy valóban Szerb stílusának letisztulásáról beszélhetünk, első írásai mutatják, Szomory, illetve Bíró Lajos drámájáról. Ezekben a kritikákban még érezhető valamilyen fiatalos kítottság, mindent beleadás, zaklatott ritmus. A nagyívű drámatörténeti fejtegetésekkel aladúcolt kritikák mondatritmusa, zsúfoltsága, hátravetett hangsúlyai némiképp a fiatal Lukács esszéit idézik. Bizonyos fokú gondolati és mondattorlódás jellemzi még a Proust regényéről közreadott benyomásait is, melyet Vojnovich Géza, a *Budapesti Szemle* akkori főszerkesztője érthetetlennek bélyegzett

lapjában. De későbbi kritikáira talán még neki se lehetett panasz. Szerb ugyanis azzal a szokatlan adománnyal rendelkezik, amit Kierkegaard olyannyira becsült Lessingben: „*meg tudja világítani azt, amit maga megértett. Itt megáll, pedig korunkban mindenki többet magyaráz, mint amennyit megértett*”. Szerb stílusának kedélyessége, olvasmányossága részben ugyanebből a mértéktartásból fakad.

Lehet, hogy az is a mértéktartás egy formája, hogy – mint láttuk – nem csak, sőt nem is elsősorban a legnagyobbakról ír, s hogy kritikáiban csak elvétve találkozunk bíráló megjegyzéssel? Szerb talán azért nem érzett készletetést a bírálatra, mert szenvedélyes olvasóként nem annyira könyvekben, mint a kultúra egészében gondolkodott. Mindenesetre kevesek fejében voltak olyannyira elrendezve a dolgok, mint az övében. Ez a belső elrendezettség nem valamilyen módszertani tudatoságnak volt köszönhető, hanem a kultúrában való otthonosságának. Talán ez magyarázza írásainak hangfekvését is, melyet nem színezi át a saját mondataitól, gondolataitól való megrészegülés vagy meghatódás. Írásmódja eleganciájának és ökonomikusságának köszönhetően még a legrövidebbek is a teljesség illúzióját adják. Úgy érezzük, mindent elmond, amit tudunk érdemes. A leírás teljességének érzete azonban kétélű dolog. Ha ugyanis egy műről adott leírás maradéktalanul kielégít bennünket, talán már nem is érezzük szükségét annak, hogy elolvassuk. Néhány soros ismertetési ily módon épp sikerültségükkel beszélnek le finoman bennünket magukról a művekről.

De mintha működne Szerbnél valamiféle szellemi védővám-mechanizmus is. Külföldi könyvekről írva már korántsem olyan elnéző. Mintha nem ugyanaz volna a mérce. „*Joyce nem kellemes olvasmány, és azt hiszem, nagyon kevesen vannak, akik végigolvasták*” – írja kritikái éllel 1933-ban. Míg a következő évben a PRAE-ről: „*Olvasni kevesen olvasták, és akik olvasták, azok sem végig. De ez nem von le az értékéből.*” Az a Szerb Antal, aki szerint Zempléni Árpád költészete érdemtelenül merült feledésbe, a kor olyan divatos íróival, mint H. G. Wells („*tipikus szellemi parvenü*”), Dreiser („*az AMERIKAI TRAGÉDIA unalmas, mint az amerikai élet*”) vagy Galsworthy (a FORSYTE SAGA „*ásítási világrekord*”) nem sokat teketóriázik. Egyik nagy bálványa új művéről pedig így ír:

„E sorok írója egészen különösen tiszteli a regényíró szabadon csapongó, játékos képzeletét, mitológiába vesző vízióit, éppen ezért volt odaadó híve J. C. Powysnak, és így nem lehet racionalista elfogultsággal vádolni, ha erről a könyvről az a véleménye, hogy ezt már mégsem lehet kibírni.”

Ez az idézet egyúttal rávilágít Szerb alkati kettősségére is, a racionalizmus és a vadromantika benne zajló állandó küzdelmére. Ez a – Szentkuthy szavával – „*mítoszszomjas lélek*”, akinek világos stílusa sötétebb tónusokat és távlatokat takar, rajongott Kerényi Károlyért, a „*Megszállott Tudósért*”, aki számára a tudományos munka elválaszthatatlan volt az élet megélésének mámorától. Másfelől a mértéktartás polgári kedélyvilágának embere ő, aki pillanatra sem veszi el józanságát, s az érzelmi túlbuzdulások ellen ironiával védekezik. Kritikáin végigvonul az arisztokratikus és tradicionalista életszemlélethez, a szépség kifinomult, a köznapi dolgok feletti világhoz való vonzódás, mely a régi nagy kultúrák utolsó szigetét jelenti „*a formátlan demokrata áramlatban*”. De a nemzedékek szenvedélyes élményeit magába sűrítő konvenciók tisztelete Szerb Antalban különös módon olvad össze az átlagemberi szemlélet horizontjával. „*A kultúra, az én kultúráim ott kezdődik, hogy mihez kezdek vele. Például ott, hogy bátran elfelejtem*” – írja. Vagyis a kultúrára mindenekelőtt azért van szükség, hogy függetlenedni tudjunk tőle, szabad utat engedve mindennek, amit érdeklődésünk és késztetésünk diktálnak. A végső szót Powystól idézi: „*A kultúra az, ami megmarad, amikor az ember elfelejtette, amit tanult.*”

Miután írásom elején a kötetbeli kritikák egyik figyelemre méltó vonásaként rövidségeket emlegettem, talán különösen hangzik, ha most azt mondom, a Wágner Tibor által összeállított könyv kicsit hosszabb a kelleténél. A mostanában gyakori kiadói szerkesztői amatőrizmus ugyanis A TRUBADÚR SZERELMÉ-n is nyomot hagyott. Wágner Tibor – ki tudja, miért – öt olyan írást is közöl, melyek Szerb korábbi kötetekben szerepelnek. AZ IRODALMI ÉLET ÚJ NEMZEDÉKE címet viselő írás például, a tévesen írt címet leszámítva, azonos a GONDOLATOK A KÖNYVTÁRBAN, AZ IRODALMI ELMÉLET ÚJ NEMZEDÉKE című írásával. Indokolatlannak érzem a MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNET – egyik korabeli lapban megjelent – szemelvényének újraközlését is.

Az előszóban az áll, hogy „*ismereteink alapján kötetben itt jelenik meg elsőül teljes terjedelmében*” Szentkuthy, Szerb és Devecseri vitája Kerényi Károly munkásságáról. A helyzet ezzel szemben az, hogy Szentkuthy tanulmánykötetében, a MŰZSÁK TESTAMENTUMÁ-ban (1985) már olvashattuk a vita egész anyagát, meghozzá Szentkuthynak a vitát kiváltó esszéjével együtt, melyet a mostani gyűjtemény nem közöl. Vagyis a vita itt Szerb válaszával indul (egyébként ez az írás is megjelent már egyik korábbi kötetében).

A könyvet jegyzetek egészítik ki. Pontosabban azon szerzők nevének, születési, illetve halálozási dátumának és helyének, valamint foglalkozásának felsorolása, akiknek könyveiről a kötet kritikái szólnak. Ennek megfelelően a foglalkozás rovatban többnyire a *költő és író* megjelölés váltakozik, olykor komikus kiegészítésekkel. Dsida Jenő például emellett „*joggyakornok*”, Horváth János „*bölcsészdoktor*”, Kolozsvári Grandpierre Emil „*lektor*”, Liam O’Flaherty „*volt jezsuita*”. A szerkesztő három esetben nem elégszik meg a száraz tényekkel. Eötvös Józsefről megtudjuk, hogy „*a realista regényírás első nagy mestere*”, Kassák Lajosról, hogy „*az avantgarde művészet hazai vezetője*”, Giovanni Papiniről pedig, hogy „*autodidakta*”. A szerzők neve után többször hiányzik a születési és a halálozási évszám, vagyis a kötet összeállítója semmit sem tud róluk. Ezt azonban kár volt a tudomásunkra hozni.

Beck András

KÉT BÍRÁLAT EGY KÖNYVRŐL

Agota Kristof: *Trilógia*
Magvető, 1996. 452 oldal, 999 Ft

I

AZ ÉRZELEMNÉLKÜLISÉG ISKOLÁJA

Ez a könyv nyomatékosan figyelmeztet, hogy a szüzsé újramesélése egyszersmind a mű egy lehetséges értelmezése. Azaz nincs külön fikció, ami el van rendezve valahogyan a kom-